

Els mosaics de la *villa* romana del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter)

J. M. NOLLA (*)

J. SAGRERA (*)

ABSTRACT

The mosaic flooring (*opus tessellatum*) at the suburban village of Pla de l'Horta at Sarrià de Ter (El Gironès), both bichrome and polychrome, offers an exact and finely contrasted chronology, making the floors an obligatory point of reference. A detailed analysis of the excavation records and the preserved remains have permitted accurate restoration of the floors and correct replacement in the original positions.

Key words: Suburban village, Pars urbana, Mosaic floors, Opus tessellatum, Early Empire.

1. INTRODUCCIÓ I JUSTIFICACIÓ (**)

La *villa* del Pla de l'Horta és un conjunt excepcional des de molts punts de vista. Descoberta casualment el 1970 i excavada, en part, entre aquell any i el següent (fig. 1), constitueix un exemple paradigmàtic de *villa* suburbana a les rodalies immediates de *Gerunda* semblantment a altres estacions similars (Can Pau Birol a Bell-lloc del Pla en el terme municipal de Girona ⁽¹⁾, Montfullà a Bescanó ⁽²⁾ o davant l'església a Vilablareix ⁽³⁾, però amb la peculiaritat que és l'única coneguda al nord del riu Ter a la plana al·luvial entre el corrent fluvial i els contraforts muntanyosos que se situen cap a ponent.

La descoberta, de seguida, d'unes cambres amb paviments d'*opus tessellatum*, en algun cas policroms, va exigir una actuació immediata dels responsables de l'arqueologia d'aquestes contrades que ben aviat, amb el suport tècnic d'experts de la Delegación de Excavaciones, procediren a l'arrencament i el trasllat dels paviments conservats als magatzems del Museu Arqueològic de Girona, tot esperant que en una futura

remodelació poguessin ser recuperats i incorporats al recorregut museogràfic. Tanmateix, vint anys després, l'ocasió no s'ha presentat i pensem que això no ha de servir d'excusa per no publicar correctament els mosaics. Si bé, com veurem al llarg d'aquest treball, hi haurà, en algun moment, certs problemes amb vista a una acurada descripció dels paviments, la documentació aplegada per l'antic Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona ⁽⁴⁾ és suficient per poder arribar a presentar un estudi digne. No oblidem, tampoc, que els mosaics del Pla de l'Horta estan ben datats a partir d'evidències estratigràfiques segures, la qual cosa els hauria de convertir en un punt de referència permanent en l'estudi de l'evolució d'aquests luxosos sòls en l'àmbit del *conventus tarraconensis*.

(*) Universitat de Girona. Plaça de Sant Domènec, s/n. 17071 Girona. Tel. (972) 418019.

(**) Agraïm a Aurora Martín, directora del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, a Javier Nieto, a Mercè Ferrer i a tot el personal d'aquesta institució l'amabilitat d'haver-nos ajudat en tot moment i haver-nos facilitat la consulta de tota la documentació. Les fotos que publiquem són, totes, cedides pel Centre.

⁽¹⁾ Sobre aquest jaciment consulteu NOLLA J. M. & CASAS J. (1984) *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al nord-est de Catalunya*, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona, pp. 178-179, amb la bibliografia anterior.

⁽²⁾ NIETO F. J., PUIG A. M & MERINO J. (1989) La vil·la romana de Montfullà. Resultat de la primera campanya d'excavacions, *Cypsela*, VII, Girona, pp. 93-101.

⁽³⁾ ALBERCH X. & BURCH J. (1989) Elements pel coneixement de la vil·la romana de Vilablareix, *Cypsela*, VII, Girona, pp. 87-91.

⁽⁴⁾ Actualment Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

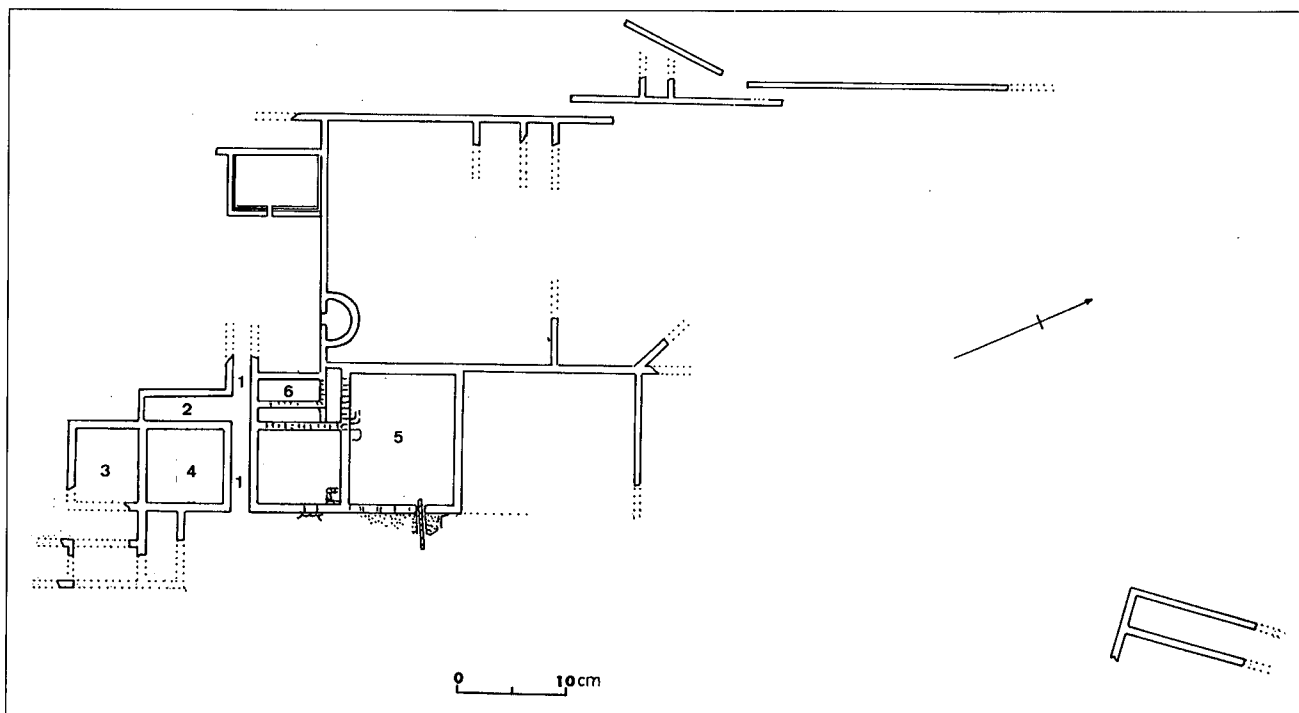

Fig. 1.— Planta general de l'àrea excavada de la vil·la del Pla de l'Horta (segons M. Oliva, amb modificacions). Indiquem les estances amb paviments de mosaic: 1) passadís D (mosaic núm. 1); 2) passadís C (mosaic núm. 2); 3) habitació B (mosaic núm. 3); 4) habitació A (mosaic núm. 4); 5) habitació G i 6) habitació H (G i H, amb els paviments pràcticament desapareguts).

2. LA VILLA DEL PLA DE L'HORTA. ESBÓS CRONOLÒGIC

Diverses vegades hem tingut ocasió d'insistir sobre la història del jaciment i la seva història ⁽⁵⁾ això ens es-talvia tornar-hi a insistir *in extenso*, tanmateix pensem que és bo resumir les principals dades per situar correctament l'estudi dels mosaics.

La *villa* se situa a la ribera esquerra del Ter a no gaire distància del riu i ben a la vora dels contraforts immediats de la Serralada Pre-litoral que s'eleva suaument vers l'oest. Hi ha, de la *villa*, poc més de 600 m del pont de l'Aigua ⁽⁶⁾ i uns 2100 en línia recta fins a *Gerunda*. En aquest lloc hom ha documentat l'existència d'una necròpoli d'incineració paleo-ibèrica amb cronologia del segle VI o inicis del V a.C., damunt de la qual i en els seus entorns hauria estat bastida una petita *villa* baix-republicana de la qual se'n conserven estructures *in situ* d'altres fases més modernes. A partir d'aquest nucli ini-

cial l'edifici hauria estat afectat per una reforma radical que hauria tingut lloc en un moment indeterminat entre les darreries del segle I o primera meitat del II. Després d'un incendi que no sabem si casual o no ni si afectà tot l'edifici o només una part, la *villa* tornà a patir modificacions substancials. D'aquesta fase són els sòls policromats que s'han de datar a les darreries del segle II o molt a principis del III. Aquest darrer moment s'hauria perllongat sense canvis substancials fins a mitjan/final del segle V, que un altre incendi ben documentat en la *pars urbana* hauria destruït l'edifici, que no fou refet mai més. Segons semblen indicar tots els indicis, l'àrea s'abandonà (fig. 1). Hi ha, tanmateix, la troballa i excavació d'un interessant cementiri d'inhumació amb tombes fetes de lloses planes de pedra disposades verticalment formant el taüt i altres cobrint, planes, les despulles que proven l'existència en aquest indret d'un nucli durant l'Antiguitat Tardana o ja en l'Alta Edat Mitjana ⁽⁷⁾.

⁽⁵⁾ NOLLA J. M. (1982-1983) Algunes notes entorn de la vil·la del Pla de l'Horta a Sarrià de Dalt (Girona), *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXVI, Girona, pp. 111-130; NOLLA & CASAS (1984), pp. 181-187.

⁽⁶⁾ La referència documental més antiga sobre l'existència d'aquest pont és de 1066. Al costat de Sarrià s'hi trobà el 1876 un valuós miliari de Maximinus (235-238) on se'n esmenta les millores efectuades a la xarxa viària i la reconstrucció de ponts (la transcripció i tota la bibliografia anterior recollida a FABRE G., MAYER M. & RODA I (1991) *Inscriptions romaines de Catalogne. III. Gérone*, Centre Pierre Paris/ Universitat Autònoma de

Barcelona, Barcelona, pp. 183-184, lám. LVIII). Tot i ser un lloc comú pot suposar-se l'origen romà d'aquesta important obra d'enginyeria que substituï un pas a gual. Sobre el paper del pas del riu Ter en els orígens de Girona consulteu: NOLLA J. M. (1988) *Gerunda: dels orígens a la fi del món antic, Fonaments. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans*, 7, Barcelona, pp. 69-71.

⁽⁷⁾ OLIVA M. (1970) Tessella arqueològica. Descubrimiento de una villa romana con mosaicos, en Sarrià de Dalt-Gerona, *Revista de Gerona*, 52, Girona, p. 68; NOLLA J. M. & AMICH N. M. (en premsa) *Els orígens del cristianisme i la Baixa Antiguitat al nord-est de Catalunya. Una aproximació*.

3. Els mosaics

El total de mosaics descoberts i en un estat relativament bo de conservació és de quatre i no de cinc com sovint s'ha indicat ⁽⁸⁾. Dos corresponen a dues grans cambres i els altres dos a passadissos de comunicació que es connectaven precisament l'un amb l'altre i amb les habitacions esmentades. Tanmateix cal dir que almenys dues dependències més de la *villa* havien estat pavimentades amb sòl de mosaic (habitacions J i H) (figs. 1, 5 i 6) però l'incendi i la destrucció que afectà, si més no, aquesta part de l'edifici durant el segle V els malmeté de tal manera que no fou possible altra cosa que deixar constància del fet. És, però, significatiu per valorar el luxe i les dimensions de la *pars urbana* de l'edifici.

Els quatre paviments tenen una mateixa història la qual cosa simplifica la nostra tasca. Per estalviar-nos repeticions feixugues a l'hora de l'anàlisi detallada de cada mosaic, preferim referir breument els fets en aquesta introducció general. El descobriment, casual, durant la construcció de les fonamentacions d'uns habitatges pel patronat Santa Creu de la Selva en uns terrenys al Pla de l'Horta que eren, aleshores, propietat de l'empresa Torres Hostench, S.A., d'una *villa* romana amb sòls de mosaic va fer que l'arquitecte Sr. Masramon comunicés la troballa a Miquel Oliva cap del S.T.I.A. de la Diputació de Girona i que de seguida comencessin els treballs d'excavació i de documentació. Això passava el mes de març de 1970 i quatre mesos després, durant l'agost, aprofitant les condicions climàtiques oportunes i podent disposar de l'ajuda dels experts de la Delegación de Excavaciones s'efectuà conjuntament amb tècnics del S.T.I.A., l'arrencament dels mosaics i el seu trasllat als magatzems del museu arqueològic de Girona on romanen, encara, en els suports de tela corresponents tot esperant que puguin, finalment, ser traslladats, consolidats i exposats

⁽⁸⁾ L'error procedeix de dividir el passadís D en dues parts (D1 i D2) i, per tant, considerar-les dues estances cada una amb el seu paviment respectiu. La correcció a NOLLA J. M. & CASAS J. (en premsa) la datació de los mosaicos de las villae del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter, Gironès) y de Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà), *VI Coloquio Internacional del Mosaico Antiguo*, Palencia/Mérida (1990).

⁽⁹⁾ La bibliografia, suposem que exhaustiva, és la següent: OLIVA M. (1970), pp. 67-71, on se'ns descriuen, pel damunt, els mosaics, es reproduïx algun detall del paviment núm. 4 en blanc i negre i es daten en el Baix Imperi; BOSCH R. (1970) Villa romana, *Boletín Informativo Torres Hostench, S. A.*, 18, Sarrià de Ter, pp.26-27, amb tres fotografies en color dels paviments núm. 1, 3 i 4; PUJOL A. (1971) Estado actual de las Excavaciones Arqueológicas en España, *Información Arqueológica*, 4-5, Barcelona, p. 140, amb la notícia del descobriment; ESTEVA CRUAÑAS Ll. (1972) Comunicaciones de tema gerundense presentadas al XII Congreso Nacional de Arqueología, celebrado en Jaén, *Revista de Gerona*, 58, Girona, pp. 68-69, on se'ns recorda que Miquel Oliva presentà una comunicació sobre la villa del Pla de l'Horta la qual, però, no fou recollida, posteriorment, en les actes del congrés; RODA I. (1974) Reseña de los hallazgos arqueológicos en los términos municipales colindantes de Sant Julià de Ramis, *Revista de Gerona*, 66, Girona, p. 75, amb la notícia; OLIVA M. (1976) Excavaciones arqueológicas en la provincia de Gerona, *Noticiario Arqueológico Hispánico. Prehistoria*, Madrid,

La bibliografia és curta i, sovint, només dona a conèixer la descoberta, comentant, de passada i sense precisió, els paviments d'*opus tessellatum* recuperats. Tanmateix en un parell d'articles s'aprofundeix en la datació, arqueològica, d'aquests paviments i se'ls descriu amb cert detall ⁽⁹⁾.

3.1. Mosaic núm. 1

Sense núm. de catàleg. Correspon al passadís D que delimita l'habitació A i el passadís C, a un costat, i les estances E, H i J, a l'altre. Amida uns 13 m de llargada per 1,50 d'amplada si bé només es conserva molt parcialment davant de la cambra J, E i A. Tanmateix, la conservació desigual i a llocs separats permet constatar la repetició, sense canvis, del senzill cartró geomètric del paviment. Tessel·les blanques, negres (blau molt fosc) i de color vermell d'aproximadament 1 cm de costat (figs. 1, 2 i 3).

Mosaic geomètric molt senzill. La catifa central queda emmarcada per una faixa de tessel·les blanques de 14 cm d'amplada a cada costat. El tema central és d'hexàgons blancs (cinc per línia) amb una floreta amb creu central formada per quatre pètals de cinc tessel·les, tres de les quals són de color vermell, i rombes negres (triangles a les vores) (figs. 2 i 3).

Aquesta senzilla decoració geomètrica no la tenim especialment representada entre els mosaics publicats a la península Ibèrica. Assenyalen-ne la presència a la *villa* de Cabra (Còrdova), en blanc i negre i amb una datació de molt a principis del segle III ⁽¹⁰⁾, o a Las Torres a Estepona (Màlaga), en blanc i negre i creu central amb cronologia de finals segle II inicis del III ⁽¹¹⁾.

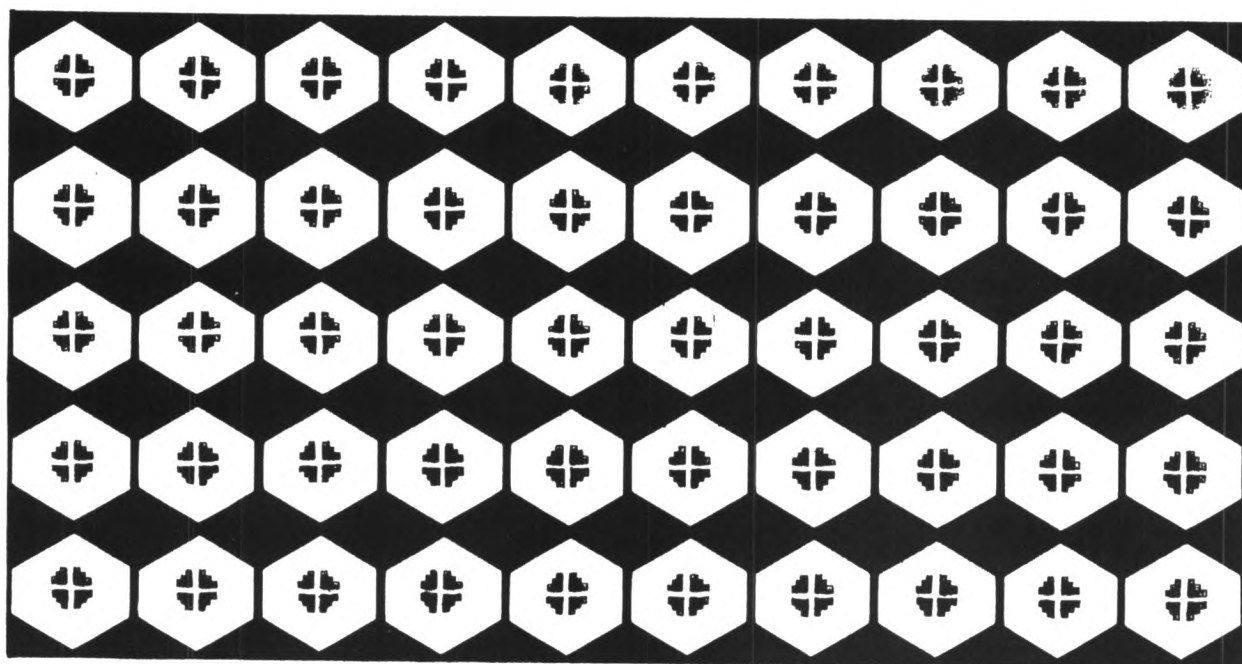
3.2. Mosaic núm. 2

Sense núm. d'inventari. Estança C, un passadís en realitat que comunica l'ambulacre D amb la cambra A

pp. 139-140, amb una planta completa del jaciment en un desplegable sense número de pàgina i immediatament al costat d'una planta de les excavacions de l'Hospital Militar de la Ciutadella de Roses. Enlloc s'indica que la planta correspon al Pla de l'Horta i al text ni se'n parla. Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques (1977) *Catàleg de l'exposició sobre la villa de Sarrià*, Girona, amb fotografies en blanc i negre del mosaic núm. 4 i diversos materials ceràmics i metàl·lics apareguts en l'excavació; NOLLA J. M. & NIETO F. J. (1978) Alguns aspectes de la romanització al nord-est de Catalunya, *Els pobles pre-romans del Pirineu. 2on Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà (1976), p. 242, recollint la notícia; GORGES J. G. *Les villas hispano-romaines. Inventaire et problématique archéologiques*, Centre Pierre Paris, París, pp. 259-260, on s'esmenta la villa, es descriuen, per sobre, i es daten els mosaics seguint el text d'Oliva a la *Revista de Gerona*; NOLLA J. M. (1982-1983), pp. 111-130, amb planta de detall de l'àrea dels mosaics, descripció i datació; NOLLA & CASAS, (1984), pp. 181-187, un resum del treball anterior; NOLLA & CASAS (en premsa), amb la descripció, datació i relació amb el mosaic policrom de Puig Rodon.

⁽¹⁰⁾ BLÁZQUEZ J. M. (1981) *Mosaicos romanos de Córdoba, Jaén y Málaga*, Corpus de mosaicos de España, fascículo III, CSIC, Madrid, mosaic núm. 30, p. 49, fig. 16.

⁽¹¹⁾ BLÁZQUEZ J. M. (1981), mosaic B, pp. 92-93, fig. 26, 2, de vers a finals del segle II, inicis del III.

0 30 CMS

Fig. 2.- Mosaïc núm. 1. Restitució.

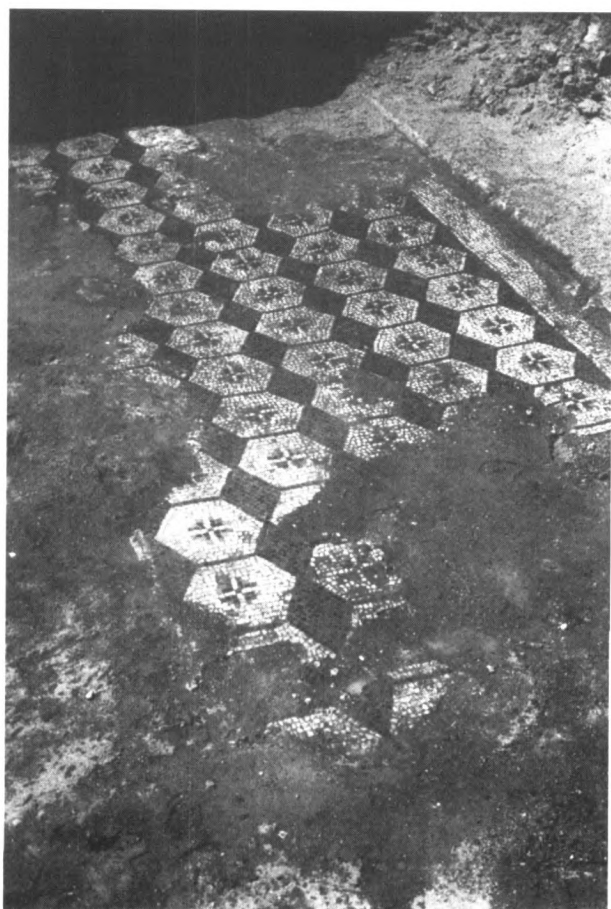

Fig. 3.- Detall del mosaïc núm. 1 durant l'excavació (clixé Centre d'Investigacions Arqueològiques).

i altres sectors de la *villa* (probablement amb un peristil). L'ambulacre amida d'amplada 2 m. i 8 de llargada i s'ha conservat en força bon estat especialment cap al sud de l'estança. En desenvolupar un tema geomètric senzill la seva restitució no ofereix cap mena de dificultat. La catifa central de 104 cm queda emmarcada per una faixa blanca de 50 cm a cada costat. Tessel·les blanques i negres (blau fosc) d'aproximadament 1 cm de costat (figs. 1, 4 i 5).

Mosaïc geomètric. Banda blanca, a cada costat, de 50 cm; filet doble en negre i composició de cercles secants (48 cm de diàmetre) formant quadrats curvilinis amb floreta central en creu de cinc tessel·les (figs. 4 i 5).

Un dels motius geomètrics, amb innombrables petites variants, més utilitzat en les pavimentacions d'*opus tessellatum*. Trobem aquest motiu ben a la vora, a Montfullà, amb un disseny similar i mides aproximades i amb una datació, estilística dins del segle II ⁽¹²⁾, o a Can Pau Birol, ja més allunyat, amb una cronologia dins del segle III ⁽¹³⁾. El mateix motiu també a Torre Llauders (Mataró) ⁽¹⁴⁾, Barcelona ⁽¹⁵⁾, al territori

⁽¹²⁾ NIETO et al. (1989), pp. 98-99, figs. 2, 5 i 9.

⁽¹³⁾ En el tapís geomètric que envolta l'emblema central figurat amb la representació de Teseu i Ariadna (BALIL A. (1971) Mosaicos romanos de Hispania Citerior. I. Conventus Tarraconensis. Fasc. I. Ager emporitanus et gerundensis, *Studia Archaeologica*, 15, Santiago de Compostela, pp. 55-56).

⁽¹⁴⁾ BARRAL X. (1978) *Les mosaïques romaines et médiévales de la Regio Laietana (Barcelone et ses environs)*, Publicaciones eventuales, 29, Barcelona, pp. 103-111, làms. LVII-LXVIII, amb una cronologia de vers el 200.

⁽¹⁵⁾ A l'entorn del mosaic de les tres Gràcies (BARRAL X. (1978), mosaïc núm. 8, pp. 44-47, làm. XV-XVII).

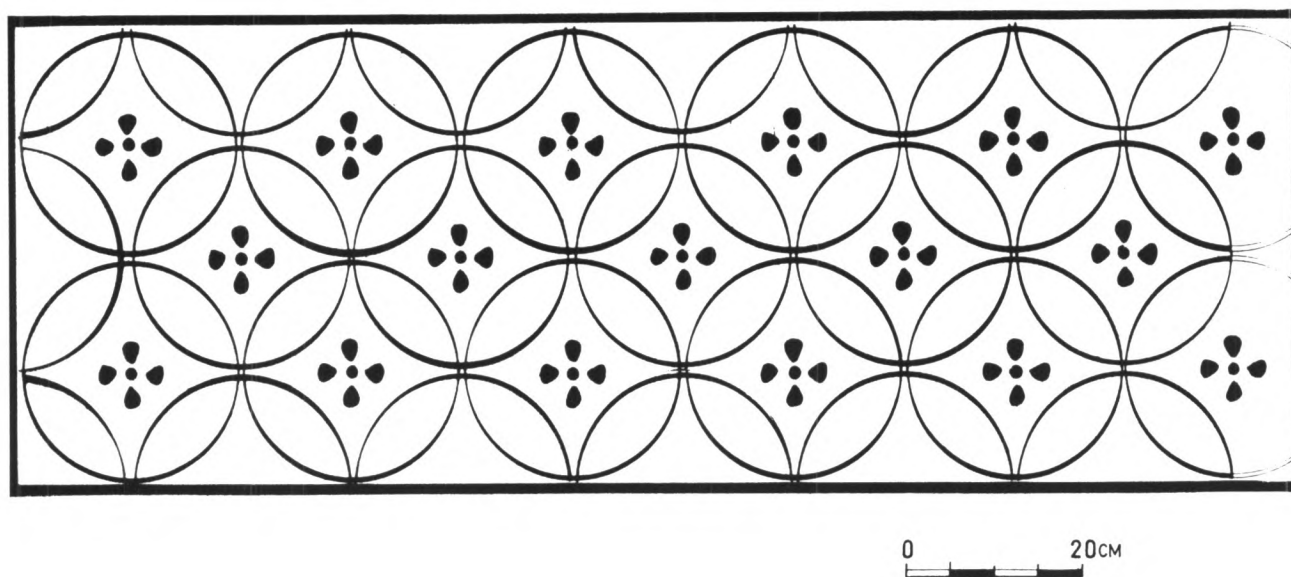

Fig. 4.- Mosaïc núm. 2. Restitució.

de *Carthago Nova* ⁽¹⁶⁾, a Sevilla ⁽¹⁷⁾, a Itàlica ⁽¹⁸⁾, a Bruñel (Jaén) ⁽¹⁹⁾, Cabra (Còrdova) ⁽²⁰⁾, Estepona (Màlaga) ⁽²¹⁾ entre molts altres llocs i amb cronologies que van del segle II al IV.

Fig. 5.- Detall del mosaïc núm. 2 durant l'excavació (clixé del Centre d'Investigacions Arqueològiques).

3.3. Mosaïc núm. 3

Sense núm. d'inventari. Cambra B, una habitació rectangular, quasi quadrada, immediatament al sud de la dependència A i que amida 5,45 per 6 m les mides que originàriament corresponien al mosaïc (figs. 1, 6 i 8). Se'n conserva una part suficient com per permetre una restitució completa del conjunt sense dificultats (fig. 9). Les tesselles, blanques i negres (blau fosc) amiden entre 0,6 i 1 cm de costat. La construcció, característica, comportà un nivell de terra d'escombreres d'elevació d'una potència notable (uns 0,80 m) i, al damunt, una capa de palets de riu per sobre de la qual hi anava la morterada i, immediatament, les tesselles (fig. 7). En total (tesselles, morterada i còdol) amb un gruix de 10 cm.

⁽¹⁶⁾ A La Quintanilla (núm. 77 i 79, RAMALLO, S. F. (1985) *Mosaicos romanos de Carthago Nova (Hispania Citerior)*, Múrcia, pp. 92-93 i 95 de primera meitat i finals del segle II, respectivament), en el Huerto del Paturro a Portman (RAMALLO S. F. (1985), pp. 73-79, làms. XXXII-XXXIV), en blanc i negre i de la segona meitat del segle II o a Los Cipreses amb datacions més avançades (segles III/IV) (RAMALLO S. F. (1985), pp. 135-137, fig. 24).

⁽¹⁷⁾ En l'orla del mosaïc sevillà de Bacus, d'època severiana (BLÁZQUEZ J. M. (1982) *Mosaicos romanos de Sevilla, Granada, Cádiz y Murcia*, Corpus de mosaicos de España, fascículo IV, CSIC, Madrid, mosaïc núm. 1, pp. 13-19, làm. 2, en els de curses de carros, també sevillans (mosaic núm. 2, p. 19, làm. 3, 1 i mosaic núm. 3, pp. 19-21, làm. 3, 2) o en el de la plaça de la Corredera, de la capital andalusa, amb una cronologia de primera meitat del segle III (mosaic núm. 9, pp. 25-26, làm. 11).

⁽¹⁸⁾ En els núm. 19, de finals del segle II inicis del III, i 42 (BLANCO A. (1978 a) *Mosaicos romanos de Itálica (I)*, Corpus de mosaicos de España, fascículo II, CSIC, Madrid, mosaic núm. 19, pp. 40-41, làm. 44 i núm. 42, pp. 54-55, làm. 77).

⁽¹⁹⁾ BLÁZQUEZ J. M. (1981), núm. 47, p. 65, làm. 55, a.

⁽²⁰⁾ BLÁZQUEZ J. M. (1981), mosaic núm. 31, pp. 49-50, fig. 17, d'inicis del segle Tercer.

⁽²¹⁾ BLÁZQUEZ J. M. (1981), mosaic E, p. 93, fig. 81, 1, del tombant del segle II al III.

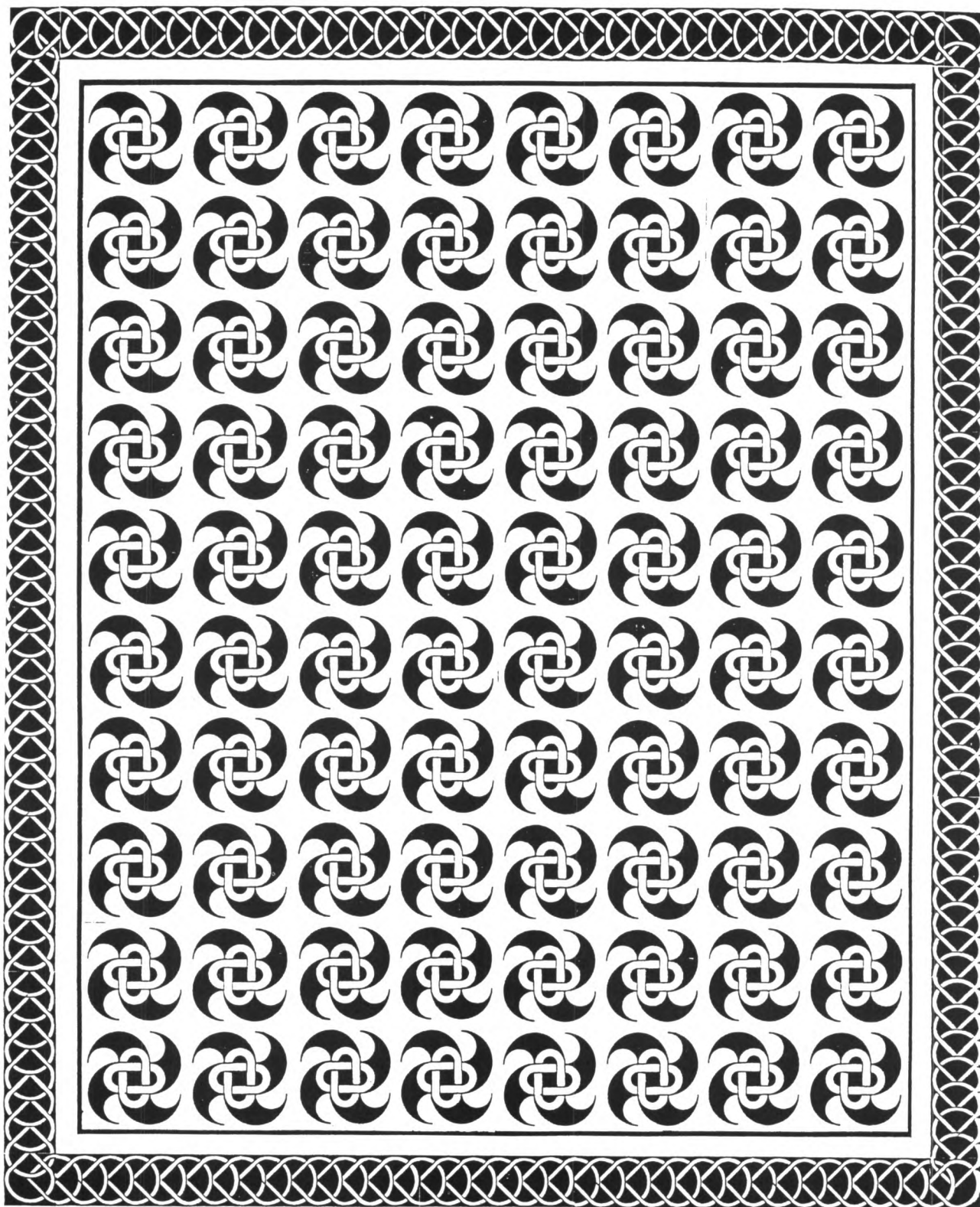

Fig. 6.- Mosaic n.º 3. Restitució.

Mosaic geomètric. Banda blanca a tot el voltant de 40 cm; filet doble negre; banda blanca de 15 cm; falsa cadeneta a tot el voltat (25 cm) en blanc sobre negre; banda blanca (16 cm); filet doble negre i motiu central

a base de rodes de peltes girant entorn d'un nus de Salomó, en blanc i negre, disposades en renglera formant vuit línies d'amplada i deu de llargada. En total vuitanta vegades repetit el mateix motiu (figs. 6 i 8).

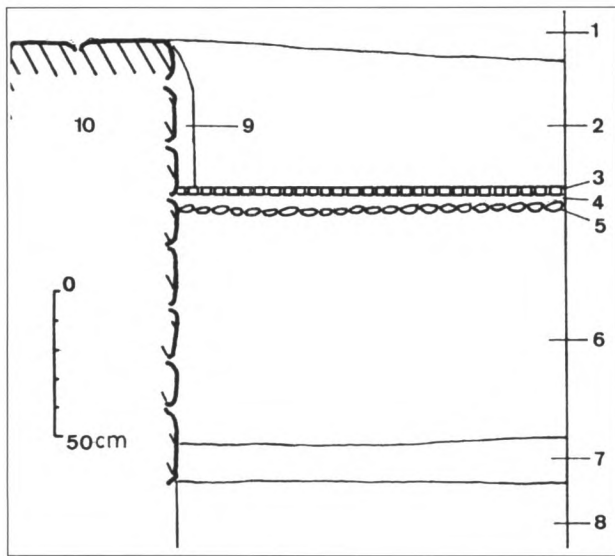

Fig. 7.— Tall estratigràfic de l'habitació B. 1) Estrat I; 2) Estrat II; 3) paviment de tesselles; 4) capa de morter de calç; 5) solera de còdols; 6) Estrat III; 7) Estrat IIIB; 8) Estrat IV; 9) arrebossat de calç amb pintura mural a la superfície; 10) mur.

La falsa cadeneta esdevé, sempre, un tema complementari que emmarca el tapís central del mosaic o un (o uns) quadre menor interior. Se'n localitzen de similars a la *villa* de Los Cipreses (Múrcia) ⁽²²⁾, a Villacarrillo i Bruñel (Jaén) ⁽²³⁾, a Itàlica ⁽²⁴⁾ o a Carmona (Sevilla) ⁽²⁵⁾ en conjunts que hom data entre la segona meitat del segle II i el segle IV. Les rodes de peltes girant entorn d'un nus de Salomó són un tema ben conegut que és especialment a partir de les darreries del segle II. Assenyalen-ne la presència a la *villa* de Los Cipreses (Múrcia) ⁽²⁶⁾, a l'establiment rural del Camino viejo de las sepulturas a Balazote (Albacete) ⁽²⁷⁾, a Itàlica (Sevilla) ⁽²⁸⁾, a Mèrida ⁽²⁹⁾ o a la *villa* de Liédana (Navarra) ⁽³⁰⁾, amb datacions de finals del segle II inicis del III.

Mosaic núm. 4

Sense núm. d'inventari. Habitació A, una gran estança de 6,80 per 6 m. immediatament al nord de la cambra B i que queda emmarcada a tramuntana i a ponent pels passadissos D i C, respectivament (figs. 10 i 12 a 14). Aquest és el sòl d'*opus tessellatum* més interessant. Se'n conserva en bon estat poc més d'un terç del total la qual cosa compromet la seva restitució (fig. 15). Tanmateix, com veurem, alguns aspectes són indiscutibles (disposició dels diferents quadres que formen el tapís central) mentre que d'altres són més discutibles. En el seu moment justificarem la nostra tria. Aquesta cambra havia tingut, en una fase anterior, un sòl d'*opus signinum*, ben conservat encara en alguns indrets de l'habitació, damunt del qual es disposà una capa de terra d'un 8 cm, un nivell de còdols no gaire grans però més grossos que els utilitzats en la cambra B, i a sobre la morterada amb les tesselles (en total 17 cm de gruix sense comptar-hi els daus de marbre). Cada una amidava entre 0,6 i 1 cm de costat i els colors utilitzats eren el blanc, negre (blau fosc), vermell i el verd (fig. 11).

Fig. 8.— Detall del mosaic núm. 3 durant l'excavació (clixé del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona).

- ⁽²²⁾ A los Cipreses (núm. 108, 110, 113 i 117) (RAMALLO S. F. (1985), pp. 128-132 i figs. 22, 23, 25 i 28) amb una cronologia de segles III/IV.
- ⁽²³⁾ A Villacarrillo (Jaén) (BLÁZQUEZ J. M. (1981), mosaic núm. 52, pp. 72-73, là. 60) i Bruñel (Jaén) (BLÁZQUEZ J. M. (1981), mosaic núm. 43, p. 54, làm. 52).
- ⁽²⁴⁾ Núm. 3 del catàleg de vers el 200 (BLANCO A. (1978 a), pp. 27-28, làm. XI).
- ⁽²⁵⁾ BLÁZQUEZ J. M. (1983), mosaics núm. 16 i 17, p. 34-35, làm. 13, del tombant del segle Segon al Tercer.
- ⁽²⁶⁾ A los Cipreses, núm. 113 (RAMALLO S. F. (1985), pp. 138-139, fig. 25).
- ⁽²⁷⁾ Amb una cronologia de finals segle Segon, començament del Tercer (BLÁZQUEZ J. M., LOPEZ G., NEIRA M. L. & SANNICOLAS M. P. (1989) *Mosaicos romanos de Lérida y Albacete*, Corpus de mosaicos de España, fascículo VIII, CSIC, Madrid, mosaic núm. 32 pp. 42-44, fig. 9 i làm. 13 i 28).
- ⁽²⁸⁾ Mosaics núm 2 i 11 (BLANCO A. (1978 a), pp. 26-27, làm. 8-10 i pp. 36, làm 30, respectivament) de principis i finals del segle II.
- ⁽²⁹⁾ BLANCO A. (1978 b) *Mosaicos romanos de Mérida*, Corpus de mosaicos de España, fascículo I, CSIC, Madrid, mosaic núm. 10, pp. 32-33, làm. X).
- ⁽³⁰⁾ Amb cronologia en els segles II/III (BLÁZQUEZ J. M. & MEZQUIRIZ M. A. (1985) *Mosaicos romanos de Navarra*, Corpus de mosaicos de España, fascículo VII, CSIC, Madrid, mosaic núm. 15, pp. 36-37, làm. 24).

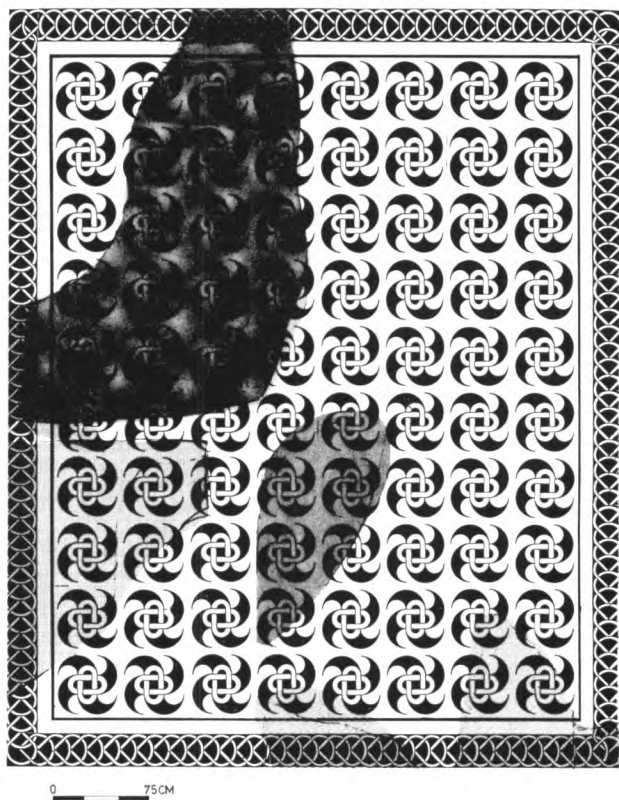

Fig. 9.- Planta general del mosaic n.º 3 on s'assenyalen les parts conservades.

Mosaic geomètric policromat (fig. 10). La faixa exterior que emmarca el tapís central de 73 cm de fons blanc ocupada per una orla de fullam ornamental, en negre, sortint d'unes cràteres disposades en diagonal a cada un dels quatre angles de l'habitació, omplint una banda de 52 cm (fig. 12). Branques, branquillons, sarments, fulles i gotims disposades geomètricament de la boca d'una de les gerres a l'altra en els costats curts de la cambra, en una representació poc realista d'una parra (fig. 13). La disposició de l'orla en els costats llargs és més complexa i nosaltres hem resolt, hipotèticament, suposant l'existència d'una cràtera en dispo-

sició central que permet conservar la simetria evident del sòl i la seqüència lògica i perfectament matemàtica de les volutes del fullam, en aquest cas suficientment conservades com per conèixer-ne les pautes ⁽³¹⁾. Les cràteres, totes iguals, fetes amb tesselles negres i fent servir el blanc per evidenciar la decoració interna, i amb una tessella vermella al bell mig del peu cònic (representat amb un triangle), imiten un vas metàl·lic amb un cos globular i amb gallons, peu cònic i curt i coll alt, troncocònic, exvasat, i disposat de tal manera que veiem l'interior, sense llavi i amb la vora marcada amb una senzilla decoració de quarts de circumferència (fig. 12). Dues nanses contraposades, més ornamental que funcionals, surten de la part alta del cos i no arriben a unir-se al coll. Filet doble, negre; banda blanca (6 cm) i trenat de dues cordes (10 cm) en verd, vermell i blanc sobre fons negre, delimitant exteriorment la catifa central i cada un dels quadres (figs. 10, 12 i 13).

La part central del tapís la formen tres quadrats geomètrics ordenats segons una disposició convencional en diagonal en set línies de sis quadrats (42 en total). La disposició dels quadrats és sempre igual: banda blanca (10 cm), un filet doble en negre que sobresurt dues tesselles a cada angle i a l'interior el motiu corresponent de cada quadre. El més utilitzat (19 vegades) a base d'entrellaçats múltiples (fent servir el verd, el vermell i el blanc sobre negre (figs. 10 i 14); l'altre a base de quadrats dibuixats amb puntejats dobles fent servir tesselles de colors diferents (verd, vermell, blanc), inscrits dins del quadrat-marc i disposat romboïdalment (11 vegades) (figs. 10 i 14) i el darrer, dibuixant cinc quadrats amb un puntejat simple, amb creu central de cinc tesselles, disposats de tal manera que dibuixen una creu de braços iguals disposada en diagonal en relació amb el quadre-marc, i triangles esglaonats a les vores exteriors, fent servir, novament, els colors vermell, verd, blanc i negre (12 vegades) (figs. 10 i 14). La disposició global que hem pogut restituir sense dificultats en quedar fragments suficients del mosaic, s'ordena a partir de línies diagonals sense seguir una disposició perfectament simètrica.

⁽³¹⁾ Precisament, el descobriment de les relacions matemàtiques que regeixen les diverses figures geomètriques ha estat cabdal per poder restituir correctament els mosaics. És un sistema de proporcions que condiciona tant el conjunt com els elements que l'integren.

Així per exemple, el fullam que envolta el tapís central és, en realitat, un cademat d'espitals. Segons Vitruvi (*De architectura*, III, 3), l'alçada del capitell jònic es dividirà en 9,5 parts, 1,5 de les quals el formen l'àbac i les altres 8, les volutes. De fet, una voluta jònica és una espiral lleugerament escapçada i enllaçada a un cos recte i horitzontal (l'àbac). D'aquesta forma es pot deduir que en època vitruviana una espiral era una figura geomètrica dividida en vuit parts en l'eix vertical que partint d'un punt determinat augmentava 0,5 parts per cada 1/4 de volta de manera que l'eix horitzontal quedava dividit en 9 segments, és a dir que la proporció de l'espiral és de 8 x 9. Segons aquest model una espiral de 52 cm d'alçada té una longitud de 58,5 cm.

En el mosaic, les volutes s'enllaçen una darrera l'altra amb la particularitat que, partint de les cràteres, s'intercalen volutes invertides una sí i una no. Amb aquest procés mai no pot coincidir que la sanefa de qualsevol dels costats mori dins d'una cràtera tal com n'ha sortit sigui quin sigui el nombre d'espitals. Per tant, és obligat un punt de trencament a la seqüència d'espitals.

Aplicant el principi de simetria, el nombre d'espitals hauria de ser

parell en cada un dels quatre costats a fi efecte de mantenir centrat el punt de trencament.

Cal observar, també, l'espai ocupat per les cràteres angulars i el fet que les espitals que en surten, perden dues de les nou parts en la seva longitud. Això vol dir que per rengla hi haurà dues volutes de 45,5 cm de llargària.

Concloent, tenim que a cada costat curt li corresponen 8 espitals segons el següent càlcul: als 430 cm que corresponen a la llargària de l'orla de fulles en treiem les cràteres (45,5 cm cada una), una a cada costat. Els 339 cm resultants s'han de repartir entre sis espitals. La longitud mitjana per a cada una d'elles és de 56,5 cm. Com podem veure s'apropen als 58,5 cm teòrics ja esmentats.

Els costats llargs presenten una seqüència de 8 espitals + 1 que s'han de distribuir entre els 500 cm del fullam. En restem dues vegades 45,5 cm i el resultat total és de 409 cm que es transformen 58,4 cm un cop s'han dividit per set (iguals al 58,5 cm teòrics).

Quan parlem de 8 + 1 espiral ens referim a que per qüestions de simetria no sembla lògic 5 i 4 espiral a cada un dels costats del punt de trencament. El sentit comú ens aconsella situar-ne 4 i 4 espitals i a l'espai central lliure una cràtera.

La validesa d'aquests arguments són, no cal dir-ho, discutibles. Tanmateix, però, donen coherència i forma a la restitució proposada. Sense el seu concurs no hauria estat possible restituir ni aproximadament el veritable trencaclosques que era el mosaic conservat.

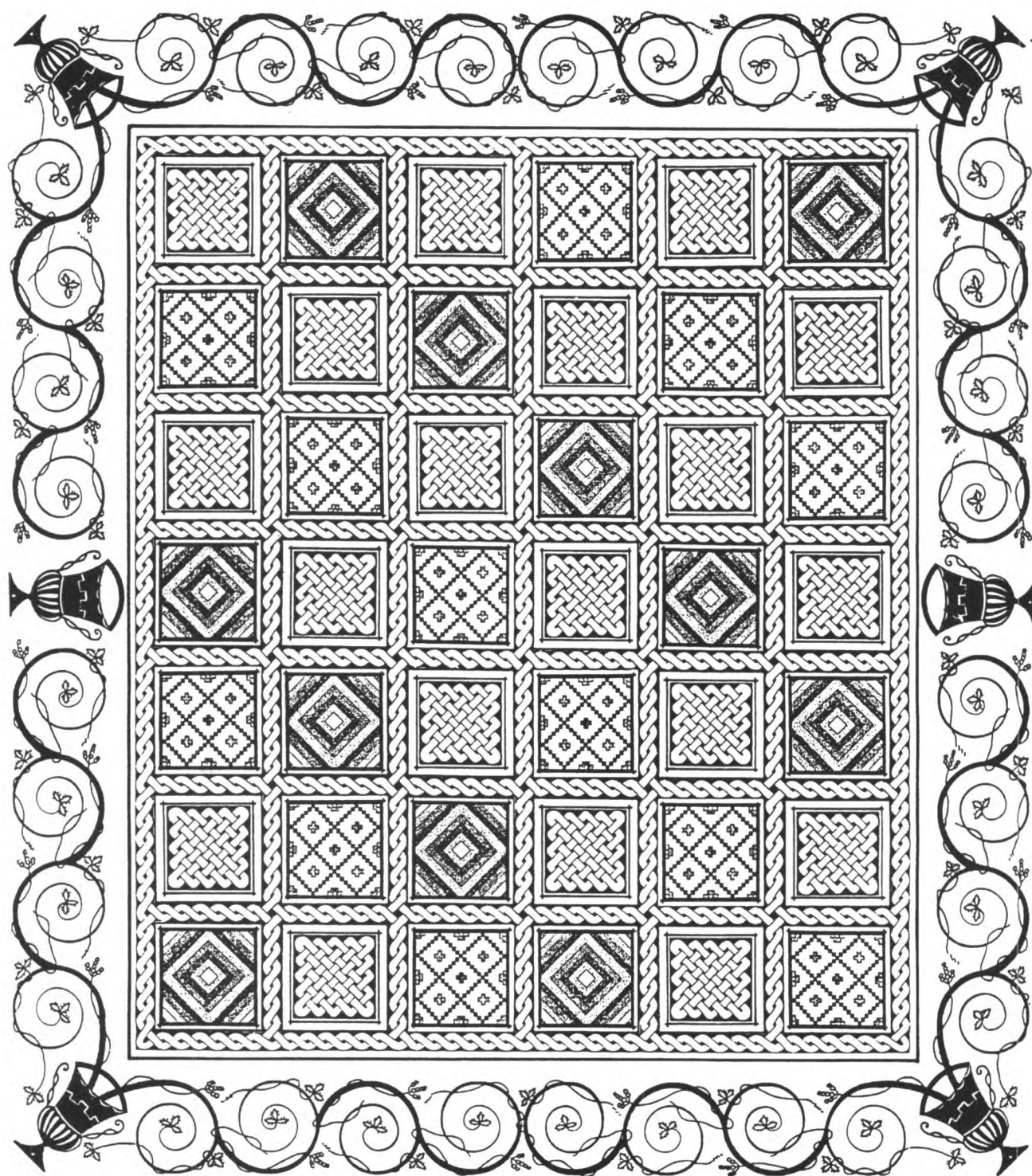

Fig. 10.- Mosaic núm. 4. Restitució.

Les cràteres, soles o disposades en diagonal i de l'interior de les quals surt el fullam ornamental, són un tema decoratiu antic i de gran èxit que localitzarem

al llarg de l'Alt Imperi amb una etapa esplèndida durant la Baixa Antiguitat. Com a punt de referència assenyalem els trobats a Badalona ⁽³²⁾, Barcelona ⁽³³⁾,

⁽³²⁾ En un mosaic en blanc i negre de cronologia alta (segle I a.C./I d.C.) (BARRAL X. (1978), mosaic núm. 61, pp. 85-87, làm. XL-VI).

⁽³³⁾ Mosaic del carrer de la Baixada de Santa Eulàlia que s'ha de datar, segons els experts en els tombants del segle II i III (BARRAL X. (1978), mosaic núm. 12, pp. 48-50, làm. XIX).

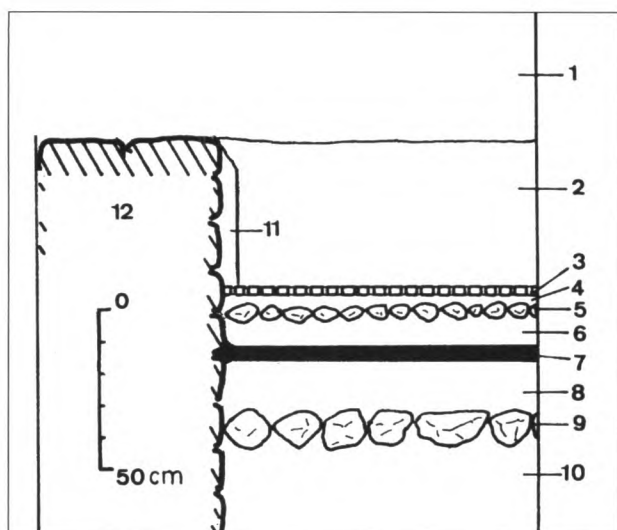

Fig. 11.— Tall estratigràfic de l'habitació A. 1) Estrat I; 2) Estrat II; 3) paviment de tesselles; 4) capa de morter de calç; 5) solera de còdols; 6) capa de terra; 7) paviment d'opus signinum; 8) capa de terra; 9) solera de rierencs; 10) Estrat III; 11) arrebossat de calç amb pintura mural a la superfície; 12) mur.

Sagunt⁽³⁴⁾, Carmona⁽³⁵⁾, Alcolea⁽³⁶⁾, Itàlica⁽³⁷⁾ o Còrdova⁽³⁸⁾; o els més tardans de Puigverd d'Agramunt i el Vilet a Rocafort de Vallbona (Lleida)⁽³⁹⁾ o Sòria⁽⁴⁰⁾. No és convenient insistir en datació i paral·lels del motiu de doble trenat, omnipresent, solament assenyalar-ne l'aparició a Puig Rodon (Corçà), amb idèntica cronologia⁽⁴¹⁾. Entre els quadrats centrals del tapís, l'entrellaçat múltiple és prou conegut i a bastament utilitzat en sòls policromats a partir del segle II. En trobem paral·lels a Can Pau Birol, al Pla de Girona⁽⁴²⁾, a Puig Rodon, a Corçà⁽⁴³⁾, la villa de los Cipreses (Múrcia)⁽⁴⁴⁾, a Balazote (Albacete)⁽⁴⁵⁾ o a Itàlica⁽⁴⁶⁾. Els motius fets servir en els altres quadres són rars.

4. DATACIÓ ARQUEOLÒGICA DELS MO-SAICS

Les excavacions efectuades per sota dels paviments d'*opus tessellatum* a les cambres A i B, ha permès da-

Fig. 12.— Detall del mosaic núm. 4 durant l'excavació. Banda exterior del fullam (clixé del Centre d'Investigacions Arqueològiques).

tar-los amb precisió en un moment, darreries del segle II o molt a principis del III, que s'adapta perfectament bé a la cronologia, sempre insegura, que proporciona l'anàlisi estilística. En haver estat objecte d'un estudi detallat⁽⁴⁷⁾ ens allibera d'entrar en detalls però pensem que és convenient recordar ràpidament les troballes efectuades en les quals es recolza la cronologia proposada.

A l'estança B, en el nivell de preparació i elevació a sota de l'*opus tessellatum* i la preparació de còdols, va recuperar-se a part d'un conjunt notable de ceràmiques residuals o de cronologia àmplia (T.S. itàlica, sud-gal·lica, ceràmiques locals republicanes, àmfors

⁽³⁴⁾ En el mosaic dionisiac de Sagunt de la segona meitat del segle II segons assenyalen els seus estudiosos (BALIL A. (1979) Mosaico de Dionysos hallado en Sagunto, *Studia Archaeologica*, 53, *Estudios sobre mosaicos romanos*, VI, Valladolid, pp. 21-27).

⁽³⁵⁾ BLÁZQUEZ J. M. (1982), mosaic núm. 19, p. 35, lám. 14, de vers el 200.

⁽³⁶⁾ BLÁZQUEZ J. M. (1981), mosaic núm. 23, pp. 43-46, fig. 14, lám. 89, amb datació en el segle Segon.

⁽³⁷⁾ BLANCO A. (1978 a), mosaic núm. 27, p. 45, lám. 52, 1, del segle Segon.

⁽³⁸⁾ BLÁZQUEZ J. M. (1981), mosaic núm. 20, pp. 39-40, lám. 24, ornamentant un tapís figurat i que hom data en la primera meitat del segle II.

⁽³⁹⁾ BLÁZQUEZ et al. (1989), mosaic núm. 20, pp. 20-21, lám. 7, 2 i mosaic núm. 24, pp. 23-24, lám. 9.

⁽⁴⁰⁾ FERNÁNDEZ CASTRO M. C. (1983) Apéndice I, *Mosaicos ro-*

manos de Soria (J. M. Blázquez & T. Ortego, eds.), *Corpus de mosaicos de España*, fascículo VI, CSIC, Madrid, mosaic núm. 57, p. 65-67, lám. 25, que hom data en el segle Quart.

⁽⁴¹⁾ NOLLA & CASAS (en premsa).

⁽⁴²⁾ En els quadres geomètrics que acompanyen l'emblema de Bellefont i la Quimera (BALIL A. (1971), pp. 50-55, fig. 21-22).

⁽⁴³⁾ PELLA i FORGAS J. (1883) *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del nordeste de Cataluña*. Barcelona, pp.235-236; BALIL A. (1971), p. 20.

⁽⁴⁴⁾ En els paviments núm. 107, 108, 113 i 117 (RAMALLO S. F. (1985), pp. 127, 128-132, 138-139 i 143-145).

⁽⁴⁵⁾ BLÁZQUEZ et al. (1989), mosaic núm. 32, pp. 42-44, fig. 9 i lám. 13 i 28, del tombant del segle II al III.

⁽⁴⁶⁾ BLANCO A. (1978 a), mosaic núm. 2, pp. 26-27, lám. 9-10 i núm. 11, p. 36, lám. 30.

⁽⁴⁷⁾ NOLLA J. M. (1982-1983), pp. 115-119.

Fig. 13.– Detall del mosaic núm. 4 durant l'excavació. Cràtera angular (clixé del Centre d'Investigacions Arqueològiques).

diverses...) destacaven un conjunt de fragments de T.S. africana A i de ceràmica africana de cuina. Pel que fa a l'africana A, les produccions més antigues (A1) eren poc representades destacant la forma Hayes 9A (fig. 16, 1). Quant a la producció més moderna (A2) que apareix en el darrer terç del segle Segon, amb formes antigues modificades i sense decoració i amb la incorporació de noves ⁽⁴⁸⁾ és força més abundant; assenyalem la presència del plat Hayes 6B ⁽⁴⁹⁾ (fig. 16, 2), la forma Hayes 14A o B ⁽⁵⁰⁾ (fig. 16, 3), una base assimilable a aquest mateix bol ⁽⁵¹⁾ (fig. 16, 4) i unes altres que podrien correspondre, probablement, a les formes Hayes 8B ⁽⁵²⁾ i 9B ⁽⁵³⁾ (fig. 16, 5).

La ceràmica africana de cuina recuperada era molt més abundant. Entre els plats/tapadora el més representat era la forma Ostia III, 332, amb moltes variants diverses algunes molt peculiars amb el llavi interiorment molt definit ⁽⁵⁴⁾ (fig. 17, 1 i 2 i 5-13), la Ostia I, 261 ⁽⁵⁵⁾ (fig. 17, 3 i 4), més rara, i el gran plat de llavi engruixit i pla de la forma Ostia I, 264 ⁽⁵⁶⁾ (fig. 17, 14). Pel que fa a les cassoles cal que fem referència a l'aparició de la forma Lamboglia 10B ⁽⁵⁷⁾ (fig. 16, 7), Lamboglia 10A ⁽⁵⁸⁾ (fig. 16, 8 i 9) i, sobretot, pel valor

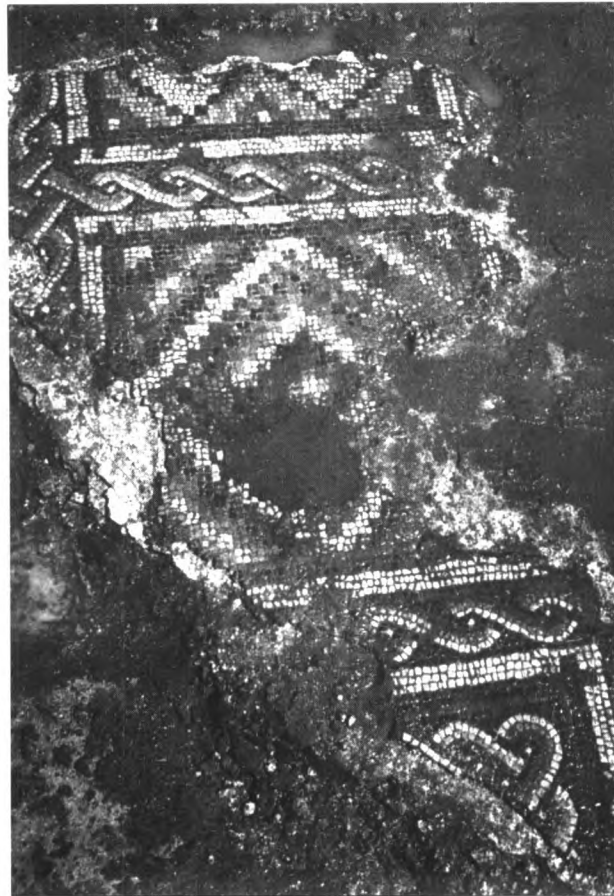

Fig. 14.– Detall del mosaic núm. 4 durant l'excavació. Els tres tipus de quadres del tapis central (clixé del Centre d'Investigacions Arqueològiques).

cronològic de la peça, la forma Lamboglia 9, interiorment envernissada i amb una patina cendrosa a l'exterior ⁽⁵⁹⁾ (fig. 16, 10 i 11). Poc representades, en canvi, les cassoles de vora d'ametlla, entre les quals només vàrem poder classificar la forma Ostia III, 267 ⁽⁶⁰⁾ (fig. 17, 15).

⁽⁴⁸⁾ ANSELMINO L., CARANDINI A., PAVOLINI C., SAGUI L., TORTORELLA S. & TORTORICI E. (1981) *Atlante delle forme ceramiche. I. Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (Medio e Tardo impero)*. Enciclopedia de l'Arte Antica Classica e Orientale, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma, p. 20; AQUILUÉ X. (1991) *Relaciones económicas, sociales e ideológicas entre el norte de África y la Tarraconense en época romana. Las cerámicas de producción africana procedentes de la Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, p. 836.

⁽⁴⁹⁾ En A2 aquesta forma apareix el darrer quart del segle II (ANSELMINO et al. (1981), p. 25; AQUILUÉ X. (1991), p. 837).

⁽⁵⁰⁾ Un bol de gran diàmetre difícil d'assimilar a una o altra variant. Tanmateix, l'una és del 175 i posterior i l'altra una mica més moderna (ANSELMINO et al. (1981), pp. 32-33; AQUILUÉ X. (1991), pp. 839-840).

⁽⁵¹⁾ Hi ha indicis per acceptar aquesta classificació tot i que no és segura.

⁽⁵²⁾ Es data a partir del 175 (ANSELMINO et al. (1981), pp.26-27; AQUILUÉ X. (1991), p. 838).

⁽⁵³⁾ Amb cronologies similars a l'anterior (ANSELMINO et al. (1981), p. 27; AQUILUÉ X. (1991), pp. 838-839).

⁽⁵⁴⁾ Omnipresent en contextos de segle II i III (ANSELMINO et al. (1981) pp. 212-213; AQUILUÉ X. (1991), p. 974).

⁽⁵⁵⁾ Molt valuoses en detectar-se la seva aparició en un moment molt avançat del segle II (ANSELMINO et al. (1981), pp. 212-213; AQUILUÉ X. (1991), p. 972).

⁽⁵⁶⁾ Amb una datació d'època severiana i posterior (ANSELMINO et al. (1981), p. 214; AQUILUÉ X. (1991), p. 973).

⁽⁵⁷⁾ ANSELMINO et al. (1981), p. 217; AQUILUÉ X. (1991), pp. 976-977. Sobre la presència d'aquesta forma en aquest territori: NOLLA J. M. & PUERTAS C. (1988) *Ceràmiques africanes i material d'importació baix-imperial del jaciment del Camp de la Gruta (Torroella de Montgrí, Baix Empordà)*, *Estudis sobre Temes del Baix Empordà*, 7, Sant Feliu de Guíxols, pp. 58-59.

⁽⁵⁸⁾ Molt abundosa al llarg dels segles II i III (ANSELMINO et al. (1981), p. 27). Sobre la presència en estacions del nord-est de Catalunya consulte: NOLLA & PUERTAS (1988), pp. 59-60.

⁽⁵⁹⁾ Documentada a partir d'època severiana i al llarg del segle III (ANSELMINO et al. (1981), pp. 215-216; AQUILUÉ X. (1991), p. 978).

⁽⁶⁰⁾ Ben documentada en estrats del segle II i III (ANSELMINO et al. (1981), pp. 218-219; AQUILUÉ X. (1991), p. 983).

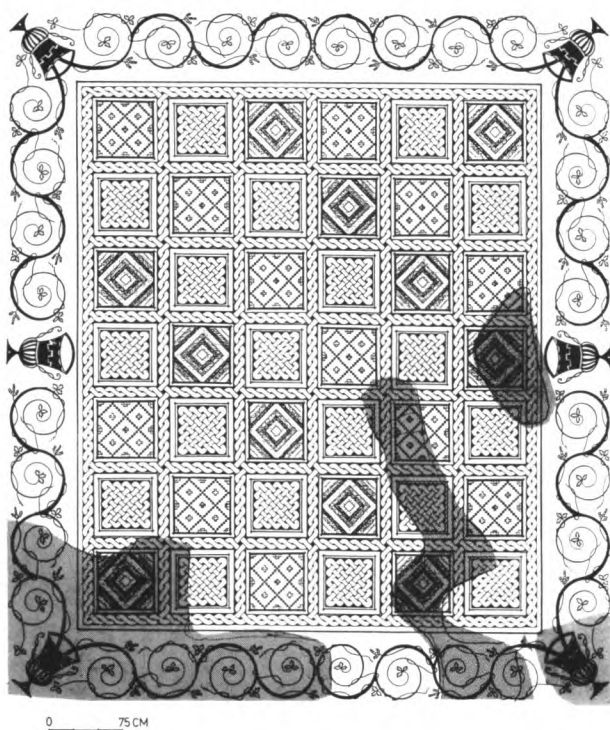

Fig. 15.—Planta general del mosaic n.º 4 on s'assenyalen les parts conservades.

La manca d'africana C, de molt a principis del segle III ⁽⁶¹⁾ i ben representada a partir del segon terç d'aquest segle, i la cronologia de l'africana A2 i de les ceràmiques de cuina ens aconsellen proposar una datació severiana del tombant del segle II al III. Contextos similars, però amb més materials i per tant amb una cronologia més segura, els tenim al rebblement del pou de Tolegassos (Viladamat, Alt Empordà) ⁽⁶²⁾, o en les grans reformes de la fase 2 a Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà), del mateix moment ⁽⁶³⁾.

Finalment esmentem la recuperació d'un as de bronze de Còmmode (175-192) ⁽⁶⁴⁾ que rebla el clau en fornir-nos un *terminus post quem* valuósíssim i molt pròxim a la datació del context ceràmic.

L'excavació de l'habitació A, interessantíssima des del punt de vista estructural i per definir les diverses fases d'ocupació de la *villa* (fig. 11) fou, en canvi, poc afortunada per permetre datar, arqueològicament, l'*opus tessellatum* ⁽⁶⁵⁾. Indiquem, tanmateix, que tots els sòls de mosaic se situaven a la mateixa cota i que les característiques d'estil i de treball són iguals en uns i altres la qual cosa ens porta, sense dubtes, a considerar-los, uns i altres, del mateix moment.

5. LA FASE AMB MOSAICS DE LA VILLA DEL PLA DE L'HORTA EN RELACIÓ AMB EDIFICIS SIMILARS D'AQUEST TERRITORI

Pla de l'Horta no és l'única *villa* amb mosaics de l'*ager gerundensis et emporitanus*. No són gaires les documentades fins ara però constitueixen, ja, un conjunt notable. Assenyallem Can Pau Birol a Bell-lloc del Pla (Girona), amb un conjunt imponent que s'ha

datat entre el 220 i el 270 ⁽⁶⁶⁾, on hem vist l'aparició de motius similars als utilitzats al Pla de l'Horta però on destaca sobretot la figura; Montfullà, a Bescanó (el Gironès), amb un paviment de *tessellatum* en blanc i negre, on novament trobem representats motius geomètrics idèntics, i que s'ha de datar dins del segle II ⁽⁶⁷⁾, Puig Rodon de Corçà (Baix Empordà), amb un mosaic policrom amb un entrellaçat doble i ben datat vers el 200 ⁽⁶⁸⁾ i els Ametllers a Tossa de Mar (la Selva), amb uns paviments geomètrics d'una fase alto-imperial, mancats d'un estudi monogràfic ⁽⁶⁹⁾. Deixem de banda les troballes menys conegudes o dubtoses ⁽⁷⁰⁾.

El panorama és similar al que hom detecta arreu amb l'aparició durant el segle II del mosaic en les *villae*, al camp ⁽⁷¹⁾. En aquest cas el territori de *Gerunda* no és una excepció. És interessant, però també explorable per la mateixa dinàmica dels descobriments, la concentració a l'entorn de Girona en un conjunt clarament suburbà i perfectament esglaonat en el temps (Montfullà i Pla de l'Horta, primer, i, immediatament, Can Pau Birol) que conjuntament a les troballes de Corçà i Tossa ens estan assenyalant una inversió dels propietaris en els establiments suburbans o clarament rurals per millorar i embellir els edificis, que ha de significar un més llarg període de residència o un tras-

⁽⁶¹⁾ Importantíssim, per fixar-ne la data d'aparició, ha estat el descobriment de fragments d'aquesta ceràmica en els nivells que s'associen a la gran reforma de l'amfiteatre de *Tarraco* del primer any del principat d'Heligàbal (218) (TED'A (1990) *L'amfiteatre romà de Tarragona, la basílica visigòtica i l'església romànica*, Memòries d'excavació, 3, p. 201; AQUILUÉ X. (1991), p.851).

⁽⁶²⁾ Amb moltíssim material, molt homogeni, que es data vers el 200 i sense cap fragment d'africana C. Consulteu: CASAS J. & NOLLA J. M. (en premsa) Un conjunt tancat amb ceràmica africana a la vil·la romana dels Tolegassos, *Empúries*, 48-50, Barcelona.

⁽⁶³⁾ NOLLA J. M. & CASAS J. (1990) El material ceràmic d'importació de la vil·la romana de Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà), d'època severiana a la Baixa Antiguitat, *Cypsela*, VIII, Girona, pp. 197-199.

⁽⁶⁴⁾ Aquesta dada tan important no havia estat esmentada anteriorment. Pensem que acaba de reblar la datació final proposada.

⁽⁶⁵⁾ Vegeu l'anàlisi detallada a NOLLA J. M. (1982-1983), pp.118-119.

⁽⁶⁶⁾ BALIL A. (1971), pp. 21-55.

⁽⁶⁷⁾ NIETO et al. (1989), pp. 98-99.

⁽⁶⁸⁾ NOLLA & CASAS (en premsa).

⁽⁶⁹⁾ BALIL A. (1965) Las escuelas musivarias del Conventus Tarraconensis, *Les mosaïques gréco-romaine. Colloques Internationaux du CNRS*, París (1963), p. 34. Una descripció, amb fotografies en blanc i negre, de la *villa dels Ametllers* i els seus mosaics a: DEL CASTILLO A. (1939) La Costa Brava en la Antigüedad en particular la zona entre Blanes y San Feliu de Guíxols: la villa romana de Tossa (Estudio de conjunto), *Ampurias*, I, Barcelona, pp. 253-256 i làms. XII-XVIII.

⁽⁷⁰⁾ A Llafranc, Collet de Sant Antoni, Raset.(NOLLA & CASAS (1984), p. 50, làm. XIV).

⁽⁷¹⁾ BALIL A. (1965), pp. 30 i 34-35; BARRAL X. (1979), pp. 13-16; RAMALLO S. F. (1985), p. 160.

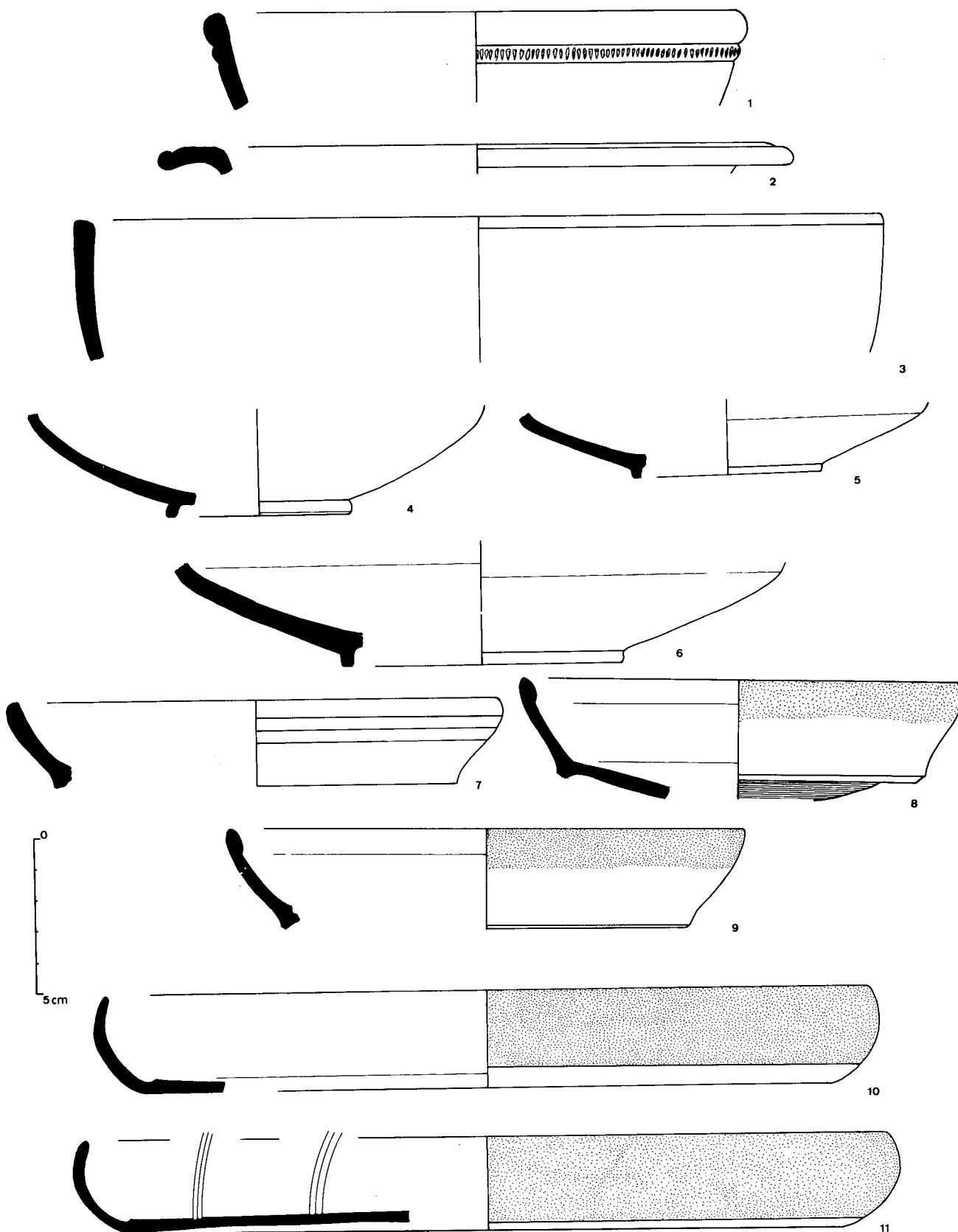

Fig. 16.— Material ceràmic de l'estrat III de l'habitació B. 1) TSAA forma Hayes 9A; 2) TSAA forma Hayes 6B; 3) TSAA forma Hayes 14A o B; 4 a 6) TSAA formes indeterminades; 7) ceràmica africana de cuina forma Lamboglia 10B; 8 i 9) ceràmica de cuina africana forma Lamboglia 10A; 10 i 11) ceràmica africana de cuina forma Lamboglia 9.

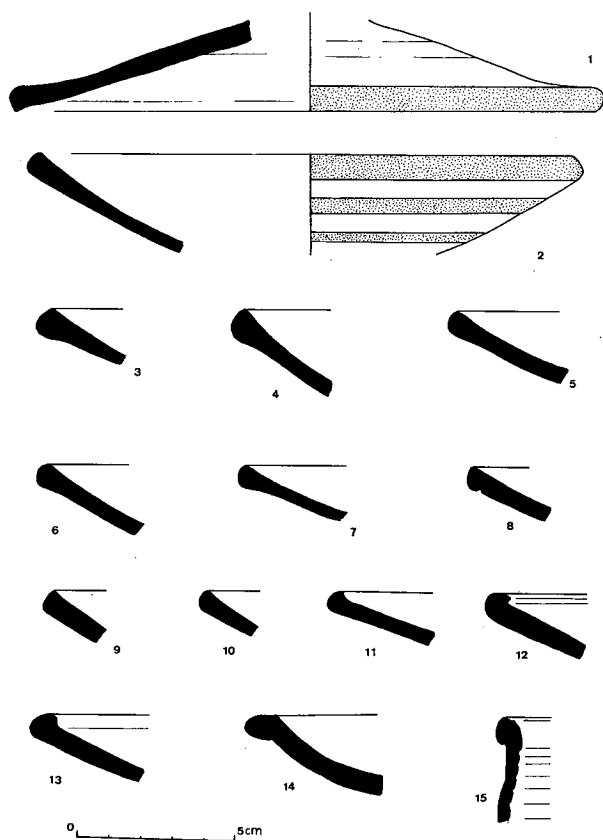

Fig. 17.— Ceràmica de cuina africana de l'estrat III de l'habitació B. 1-2 i 5-13) forma Ostia III, 332; 3 i 4) forma Ostia I, 261; 14) forma Ostia I, 264 i 15) forma Ostia III, 267.

llat definitiu ⁽⁷²⁾. La proximitat física a *Gerunda* de Pla de l'Horta, Can Pau Birol i Montfullà (i de Vilablareix), no ens permeten imaginar la "fugida" al camp dels curials tal com es detecta en altres llocs a partir d'aquests anys i tan dramàtica com de vegades s'ha dibuixat. En aquest cas és molt més probable imaginar la búsqueda de la comoditat, de la tranquil·litat, de l'oci però sense defugir, per la proximitat real de l'*urbs*, la vida de ciutat, les responsabilitats civils i els avantatges de tota mena. Fa la sensació d'un aprofitament d'allò millor dels dos móns, camp i ciutat, fent realitat un vell ideal clàssic.

Aquests sòls, cars però resistents, continuaran fent-se servir fins a l'abandonament definitiu de la *villa* del Pla de l'Horta ⁽⁷³⁾. Semblantment passa a Montfullà i Can Pau Birol i no cal dir a Puig Rodon i els Ametllers. Enlloc hom detecta indicis de fets externs que se suposava que haurien trencat una línia evolutiva sense zig-zagues ⁽⁷⁴⁾ que en darrera instància és el que detectem amb una història pròpia per a cada estació, encara insuficientment definida per poder veure, si n'hi ha, comportaments similars llevat del, molt important, aparició del "luxe" en una mateixa època.

⁽⁷²⁾ En relació amb l'aparició de materials luxosos en les *villae* d'aquest territori recordem el descobriment d'un felí de marbre de mides petites, acèfal, recuperat en la cambra M de la villa del Pla de l'Horta, o els fragments d'estàtua, també de marbre, de Mas de Dalt (NOLLA J. M. (1987) La villa romana de Mas de Dalt a Canapost. Noves dades, *Estudis sobre Temes del Baix Empordà*, 6, Sant Feliu de Guíxols, p. 88), les *crustae*, nombroses en marbres i pedres d'importació de Tolegassos (CASAS J. (1989) *L'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos. Dos establiments agrícoles d'època romana a Viladamat* (campanyes de 1982 a 1988), Sèrie monogràfica, 10, Centre d'Investigacions Arqueològiques,

Girona, pp. 162-163), o les tombes monumentals d'Aiguaviva, Vilablareix o Lloret de Mar.

⁽⁷³⁾ Almenys pel que fa al sector excavat. No sabem si alguna altra àrea continuà habitada i funcionant.

⁽⁷⁴⁾ Com per exemple la famosa invasió de mitjan segle III, esmentada en les fonts però que ha de ser desdramatitzada. Vegeu, en relació amb el jaciment, NOLLA J. M. (1982-1983), pp. 122-123; NOLLA J. M. (1988), p. 95.